

Sygn. akt IV CSK 181/14

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 15 stycznia 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mirosława Wysocka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Anna Kozłowska

SSN Krzysztof Strzelczyk

Protokolant Izabela Czapowska

w sprawie z powództwa J. S.
przeciwko L. S.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej
w dniu 15 stycznia 2015 r.,
skargi kasacyjnej pozwanego
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 23 października 2013 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę do ponownego
rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu, pozostawiając temu Sądowi
rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 23 października 2013 r. Sąd Apelacyjny oddalił apelację L. S. od wyroku Sądu Okręgowego w S. utrzymującego w mocy nakaz zapłaty, którym nakazano mu, by zapłacił powodowi J. S. kwotę 55 tysięcy euro z odsetkami i kosztami postępowania. Sąd Apelacyjny powołał następujące podstawy rozstrzygnięcia.

W dniu 11 grudnia 2009 r. strony zawarły ustną umowę sprzedaży pięciu maszyn rolniczych. W styczniu 2010 r. L. S. wniósł przeciwko J. S. pozew o wydanie maszyn, będących przedmiotem tej umowy. W uzasadnieniu wyroku z dnia 3 sierpnia 2010 r., ... 31/10, którym powództwo zostało oddalone, Sąd pierwszej instancji przyjął, że pozwany (sprzedawca) zastrzegł na swoją rzecz prawo posiadania (lecz nie własności) maszyn do czasu zapłaty ceny, a powód (nabywca) ceny tej nie uiścił, gdyż zapłata przez potrącenie, na którą się powoływał, nie doszła do skutku. Orzeczenie to zostało w całości uchylone przez Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 18 lutego 2011 r., ... 1390/10, który podzielił i przyjął za swoje „wszystkie istotne dla rozstrzygnięcia ustalenia sądu pierwszej instancji oraz dokonaną ocenę prawną”, jako jedyną przyczynę uchylecia wskazując nierozpatrzenie zarzutu potrącenia określonej wierzytelności. Po ponownym rozpoznaniu sprawy Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 26 października 2011 r., ... 69/11 oddalił powództwo, a apelacja L. S. została oddalona wyrokiem z dnia 12 kwietnia 2012 r., ... 340/12.

W obecnej sprawie Sąd Apelacyjny przytoczył stanowisko Sądu pierwszej instancji, według którego kwestią zasadniczą dla rozstrzygnięcia było ustalenie charakteru umowy zawartej przez strony z dnia 11 grudnia 2009 r., przy czym „z prawomocnych orzeczeń wydanych przez Sąd w sprawie ... 31/10 a następnie ... 69/11” wynika, że pomiędzy stronami nie doszło do zastrzeżenia na rzecz sprzedawcy prawa własności maszyn do czasu zapłaty ceny, a jedynie do zachowania przez sprzedawcę ich posiadania do czasu uiszczenia ceny. Sąd pierwszej instancji stanął na stanowisku, że „powaga wyroku wydanego w sprawie ... 31/10 rozciąga się nie tylko na jego sentencję, ale również na motywy rozstrzygnięcia”; wobec tego, że Sąd Okręgowy dwukrotnie, w orzeczeniach w sprawie ... 31/10, a następnie ... 69/11, poczynił przytoczone ustalenia

faktyczne i prawne, które znalazły pełną aprobatę sądu odwoławczego, to „sąd orzekający w niniejszej sprawie był związany powyższymi ocenami”.

Sąd Apelacyjny uznał to stanowisko za prawidłowe i stwierdził, że chociaż co do zasady moc wiążąca wyroku dotyczy jego sentencji, a nie uzasadnienia, to w wypadku orzeczeń oddalających powództwo, w których z sentencji nie wynika zakres przedmiotowy rozstrzygnięcia, wiążące mogą być również jego motywy, szczególnie ustalenia prejudycjalne sądu prowadzące do oddalenia powództwa. Analiza wyroków i ich uzasadnień, „zapadłych w sprawie o sygn. akt ... 69/11” prowadzi do wniosku, że powództwo o wydanie maszyn zostało oddalone z powodu niezapłacenia ceny przez nabywcę, przy apriorycznym ustaleniu i założeniu, że pozwany (w poprzedniej sprawie – powód) na podstawie umowy sprzedaży nabył od powoda (pозwanego w poprzedniej sprawie) własność maszyn, ale ich wydanie mogło nastąpić dopiero po zapłaceniu ceny. W konsekwencji, w ocenie Sądu Apelacyjnego, w sprawie obecnej sądy „nie mają podstaw czynić innych ustaleń faktycznych w rozważanym zakresie”, z uwagi na moc wiążącą orzeczeń zapadłych w sprawie o sygn. akt ... 69/11.

Skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego pozwany oparł na podstawie mającego istotny wpływ na wynik sprawy naruszenia przepisów postępowania – art. 365 § 1 i 366 k.p.c. w zw. z art. 386 § 4 i § 6 k.p.c. przez ich niewłaściwe zastosowanie i przyjęcie prejudycjalnego charakteru wyroku sądu pierwszej instancji w całości uchylonego, a następnie także ponownego wyroku sądu pierwszej instancji i drugiego wyroku sądu drugiej instancji, pomimo że wyrok uchylony i wyrok uchylający nie korzystają z powagi rzeczy osądzonej i przymiotu prejudycjalności, a jednocześnie rozważana kwestia nie została objęta ustaleniami przy ponownym rozpoznawaniu sprawy, ze względu na ograniczony jego zakres. Na tej podstawie pozwany wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Sąd pierwszej instancji, z aprobatą Sądu Apelacyjnego, zaniechał czynienia własnych ustaleń i oceny prawnej w kwestii mającej – jak przyjęto -zasadnicze znaczenie dla rozstrzygnięcia, czyli istotnych postanowień zawartej przez strony umowy kupna – sprzedaży. Wyzbycie się tej kompetencji Sąd uzasadnił tym, że

w konsekwencji mocy wiążącej orzeczeń zapadłych w innej sprawie pomiędzy tymi samymi stronami był związany prejudycjalnymi ustaleniami i ocenami w niej poczynionymi. Chociaż Sąd Apelacyjny nie powołał podstawy prawnej tego stanowiska ani nie analizował treści zastosowanej normy prawnej, można w sposób uprawniony założyć, że opierał się na art. 365 § 1 k.p.c.

Problematyka mocy wiążącej prawomocnych orzeczeń (art. 365 § 1 k.p.c.) i pokrewnej, chociaż odmiennej, powagi rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c.) jest uwikłana w liczne kontrowersje teoretyczne, odzwierciedlone po części także w judykaturze. Przy rozbieżnościach w kwestiach szczegółowych, zgoda panuje co do tego, że mająca pierwszoplanowe znaczenie w postępowaniu sądowym zasada autonomii jurysdykcyjnej sądu musi być uwzględniana przy określaniu zakresu mocy wiążącej wyroku. W zasadzie tej zawiera się także dyrektywa interpretacyjna, tym istotniejsza, że powiązana z zasadą niezawisłości sędziowskiej oraz zasadą swobodnej oceny dowodów, z których wynika kompetencja sądu do samodzielnego rozstrzygnięcia wszystkich zagadnień występujących w sprawie. Ograniczenie tej kompetencji musi znajdować wyraźne oparcie w ustawie, a wszystkie wyłączenia i wyjątki od tej zasady powinny być interpretowane ścieśniająco. To ogólne założenie należy mieć na względzie przy wykładni art. 365 § 1 k.p.c. oraz przy jego stosowaniu w konkretnej sprawie.

Artykuł 365 § 1 k.p.c., z którego wynika moc wiążąca prawomocnego orzeczenia w stosunku do sądu i stron, nie reguluje wprost przedmiotowych granic mocy wiążącej orzeczenia, co wywołuje wątpliwości co do zakresu tego związania. Wyznaczając te granice należy mieć przede wszystkim na względzie, że wyrok jest rozstrzygnięciem o konkretnym przedmiocie procesu, którym jest określone świadczenie, jakie ma spełnić pozwany (dłużnik) na rzecz powoda (wierzyciela). Sentencją wyroku objęte jest rozstrzygnięcie o żądaniach stron (art. 325 k.p.c.), którego faktyczne i prawne podstawy zawiera uzasadnienie (art. 328 § 2 k.p.c.). Z mocy wiążącej wyroku o świadczenie korzysta jedynie rozstrzygnięcie, nie rozciąga się ona na kwestie pozostające poza sentencją, w tym ustalenia i oceny dotyczące stosunku prawnego stanowiącego podstawę żądania, o którym orzeczono. Moc wiążąca w zakresie ustanowionym w art. 365 k.p.c. odnosi się tylko – jak to ujmuje się w piśmiennictwie – do „skutku prawnego”, który stanowił

przedmiot orzekania i nie oznacza związania sądu (i stron) ustaleniami zawartymi w uzasadnieniu innego orzeczenia.

Takie wąskie ujęcie zakresu mocy wiążącej prawomocnego wyroku przeważa w nowszym piśmiennictwie i zdecydowanie dominuje w orzecznictwie. Stanowisko to można ująć syntetycznie w tezie, że wynikająca z art. 365 § 1 k.p.c. moc wiążąca wyroku dotyczy związania sentencją, a nie uzasadnieniem wyroku innego sądu, czyli przesłankami faktycznymi i prawnymi przyjętymi za jego podstawę, gdyż zakresem prawomocności materialnej jest objęty tylko ostateczny wynik rozstrzygnięcia a nie jego przesłanki (por. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 16 lutego 1937 r., C II 2507/36, OSP 1937, poz. 727, z dnia 18 lutego 1937 r., C III 833/36, RPEiS 1937 r., nr 3, poz. 621, z dnia 13 stycznia 2000 r., II CKN 655/98, nie publ., z dnia 23 maja 2002 r., IV CKN 1073/00, nie publ., z dnia 8 czerwca 2005 r., V CK 702/04, nie publ., z dnia 28 czerwca 2007 r., IV CSK 110/07, nie publ., z dnia 15 listopada 2007 r., II CSK 347/07, nie publ., z dnia 22 czerwca 2010 r., IV CSK 359/09, OSNC 2011, nr 2, poz. 16 i z dnia 3 października 2012 r., II CSK 312/12, nie publ.). Jednostkowe orzeczenia (por. wyrok z dnia 19 października 2012 r., V CSK 485/11, nie publ.), w których przyjęto szerszy zakres związania, obrazują pewne wahania występujące przy wykładni art. 365 § 1 k.p.c., lecz pozostają na uboczu głównego, dominującego nurtu orzecznictwa Sądu Najwyższego. W orzecznictwie tym dostrzega się oczywiście, że nie jest właściwa sytuacja, w której analogiczne stany faktyczne zostają odmiennie ocenione przez różne sądy. Nie uzasadnia to jednak poszerzania zakresu mocy wiążącej prawomocnego wyroku, natomiast nakłada na sąd rozpoznający sprawę później obowiązek szczególnie wnikliwego i rozważnego osądu, uwzględniającego także argumenty, które prowadziły do odmiennych wniosków oraz wyjaśnienia przyczyn odmiennej oceny. Już sama możliwość związania sądu innym rozstrzygnięciem jest ograniczeniem niezawisłości sędziowskiej i odstępianiem od podstawowych zasad obowiązujących w postępowaniu cywilnym – swobodnej oceny dowodów i bezpośredniości. Ograniczanie kompetencji jurysdykcyjnej sądu stanowi większe zagrożenie dla powagi wymiaru sprawiedliwości, niż niepożądana, lecz dopuszczalna rozbieżność ocen pomiędzy sądami.

Na właściwe wyznaczenie granic mocy wiążącej wyroku wpływa też prawidłowe rozumienie pojęcia ustaleń i przyczyn „prejudycjalnych”. W każdym postępowaniu cywilnym występują kwestie wstępne, które sąd rozstrzyga samodzielnie. Nie każda kwestia wstępna ma rangę kwestii prejudycjalnej w innej sprawie, nawet pomiędzy tymi samymi stronami, i nie każda kwestia wcześniej rozstrzygnięta ma znaczenie prejudycjalne w późniejszym postępowaniu. Badanie „prejudycjalności” wymaga uwzględnienia specjalnej zależności wyrażającej się w tym, że zachodzi konieczność rozstrzygnięcia jednej sprawy (zagadnienia), aby można było rozstrzygnąć inną sprawę (zagadnienie) albo gdy od wyniku prawomocnie rozstrzygniętej sprawy zależy wynik innej sprawy. Prejudycjalność charakteryzuje się określonym stosunkiem zależności a jej konieczną cechą jest decydujące (przesądzające) znaczenie, jakie ma rozstrzygnięcie jednej kwestii dla rozstrzygnięcia kwestii wstępnej w innej sprawie. W zaskarżonym orzeczeniu przyjęcie „ustaleń prejudycjalnych” wykracza poza granice tak rozumianego stosunku zależności.

Podobnie, za duże znaczenie przypisano w niniejszej sprawie uzasadnieniu wcześniejszego wyroku, pomimo że – jak wcześniej wskazano - motywy orzeczenia nie uzyskują mocy wiążącej na podstawie art. 365 § 1 k.p.c. W niektórych przypadkach, przede wszystkim ze względu na ogólność rozstrzygnięcia zawartego w sentencji, okoliczności ujęte w uzasadnieniu mogą być przydatne dla wyjaśnienia i sprecyzowania zakresu powagi rzeczy osądzonej, a także zakresu mocy wiążącej wyroku (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2007 r., II CSK 452, nie publ.). Taka funkcja motywów orzeczenia nie prowadzi do uznania powołanych w nich okoliczności za wiążące sąd orzekający w późniejszej sprawie w takim znaczeniu, by pozbawiały ten sąd kompetencji do samodzielnego rozstrzygnięcia określonej kwestii. Potrzeba odwołania się do uzasadnienia wcześniejszego orzeczenia może powstać wtedy, gdy bez tego nie można ustalić zakresu jego mocy wiążącej. Sąd Apelacyjny nie wyjaśnił, jakie wątpliwości co do zakresu przedmiotowego rozstrzygnięcia wywoływał wyrok sądu wydany w sprawie o sprecyzowane jednoznacznie świadczenie (wydanie maszyn); przy tak określonym przedmiocie żądania nie było uzasadnionych wątpliwości co do przedmiotu orzeczenia, a tym samym zakresu jego mocy wiążącej.

Z tych przyczyn jako błędne należy ocenić przyjęte przez Sąd rozumienie treści i znaczenia art. 365 § 1 k.p.c., czego konsekwencją było wadliwe objęcie przewidzianym w nim skutkiem „motywów rozstrzygnięcia zawartych w uzasadnieniu” wyroku w innej sprawie.

Ponadto należy wskazać, że Sąd Apelacyjny przytoczył, bez właściwej oceny, stanowisko Sądu pierwszej instancji o prawomocnym orzeczeniu i powadze rzeczy osądzonej orzeczenia „w sprawie ... 31/10”, a więc wyroku w całości uchylonego, także zresztą używając nieprecyzyjnego określenia „orzeczeń zapadłych w sprawie o sygn. ... 69/11”. Sąd nie poddał ocenie konsekwencji uchylecia w całości wyroku Sądu Okręgowego z dnia 3 sierpnia 2010 r., pomimo że uchylenie wyroku sądu pierwszej instancji powoduje, iż przestaje on istnieć w sensie prawnym i nie wywołuje już żadnych skutków prawnych; konsekwentnie – w takiej sytuacji stan faktyczny nie jest ustalony, i zostanie ustalony dopiero przez sąd ponownie rozpoznający sprawę (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 października 2005 r., II CSK 3/05, nie publ. i uchwałę z dnia 21 listopada 2006 r., III CZP 85/06, OSNC 2007, nr 7-8, poz. 101). Poza rozważaniami Sądu pozostał także charakter i skutki wyroku uchylającego w całości orzeczenie sądu pierwszej instancji i przekazującego mu sprawę do ponownego rozpoznania; wyrok sądu drugiej instancji jest niewzruszalny, ale nie kończy postępowania i nie zawiera rozstrzygnięcia co do przedmiotu sporu, a kwestia związania oceną prawną i wskazaniem co do dalszego postępowania (art. 386 § 5 k.p.c.) należy innej sfery, niż kwestia mocy wiążącej wyroku. Wyrok uchylający otwiera na nowo drogę do rozpoznania sprawy przez sąd pierwszej instancji. W niniejszej sprawie nie zostało precyzyjnie określone, jakie własne ustalenia i oceny (w zakresie rozważanych okoliczności) zostały dokonane przez sąd ponownie rozpoznający sprawę w pierwszej, a następnie w drugiej instancji, a trudno jest się ich doszukać w uzasadnieniach wyroków Sądu Okręgowego w S. z dnia 26 października 2011 r., ... 69/11 i Sądu Apelacyjnego z dnia 12 kwietnia 2012 r., ... 340/12.

Sąd Apelacyjny, uznając za kluczowe dla ustalenia zakresu mocy wiążącej wyroku w pierwszej sprawie wyjaśnienie, co legło u podstaw oddalenia powództwa o wydanie maszyn, stwierdził, że podstawę tę stanowiło nieuiszczenie ceny przez nabywcę. Poza uwagą Sądu pozostało, że przy takiej przyczynie oddalenia

powództwa charakter umowy – z zastrzeżeniem własności czy posiadania do czasu zapłacenia ceny - nie miał znaczenia przesądzającego, bo w każdej z tych sytuacji nieuiszczenie ceny prowadziło do oddalenia powództwa.

Należy dodać, że umowa, z której wywodzi się spór, była umowa ustną i ustalenie jej treści wymagało przeprowadzenia oraz oceny różnych dowodów, zwłaszcza osobowych, i z takiego właśnie, oczywistego w świetle art. 233 § 1 k.p.c., uprawnienia do samodzielnego ustalania zdarzeń tworzących podstawę faktyczną orzeczenia, zrezygnował Sąd w niniejszej sprawie; zaniechał także własnej oceny tego, że w pierwszej sprawie sprzedawca opierał obronę na twierdzeniu o umownym zastrzeżeniu własności maszyn do czasu zapłacenia ceny i na tezie, że umowa nie doszła do skutku.

W tych konkretnych okolicznościach tym wyraźniej uwidacznia się wadliwość ogólnego założenia Sądu dotyczącego zakresu związania uzasadnieniem wyroku w innej sprawie.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.